

ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא

מצוהר לצוהר עמוד 22

לפי פשוטו, מגמת המאמר הזה היא להגדיר ולהסביר את שלושה אלה: מאי משמע ישראל, מאי משמע התורה, מאי משמע בשבילנו הקדוש ברוך הוא, מה אנו מבינים בזה כשאנו אומרים "הקדוש ברוך הוא", ומה אנו מתארים לעצמנו כשאנו מבטאים את שמו וכל אחד משלושה אלה יכול לעמוד במרכז, כשהשניים האחרים מצורפים אליו. כשעם ישראל הוא זה העומד במרכז, הרי הוא העיקר הקיים, אלא הוא זקוק לקיומו לתורה, והוא זקוק לידיעת ה', לקרבתו ולאהבתו ויראתו; ואם נראה את התורה כעומדת במרכז, כי אז היא זקוקה לכך, שישראל ילמדו ויחיו אותה, והיא משתוקקת לכך, והיא זאת הנותנת ביטוי לידיעת ה' ולפרסום שמו בעולם; ואם אנו מתחילים בשמו של הקדוש ברוך הוא, הרי הוא כביכול מתפאר בישראל עמו ובתורתם תורתו.

מי הם ישראל? במה הם ישראל? באורייתא ובקודשא בריך הוא. זהו העם שהושיט את ידיו לקבל את התורה מידיו של הקדוש ברוך הוא, ושהקדוש ברוך הוא שוכן בתוכו. וזהו העם החי את התורה, ובזה שהוא חי אותה, הוא מפרסם את שמו יתברך ומודיע אותו בעולם. כך אנו יכולים לומר גם על התורה. התורה, וזוהי דרך חייהם של ישראל, ובתורה באה לידי ביטוי מציאות ה', ידיעת ה', אהבת ה' ויראת ה'. ומתוכה מתאמתת אמיתות מציאות ה' והתגלותו בעולם, ובה הוא נודע לכל מי שרוצה לדעת אותו. וגם על הקדוש ברוך הוא אנו אומרים, שהוא מודיע את עצמו על-ידי ישראל, הקוראים אליו והמקדישים את שמו, ועל-ידי התורה, החיה בתוך עם ישראל.

איך להשיג את מציאותם של ישראל, בלי להשיג את מציאותה של התורה, ומבלי להודות במציאותו של הקדוש ברוך הוא, ואיך לחוש במציאותה של התורה, מבלי לחוש במציאותם של ישראל ובקדושתו של הקדוש ברוך שעליהם, ואין לדעת את שמו של הקדוש ברוך הוא, בלי להתבונן במציאותם של ישראל, ובלי להכיר ולהודות, שישראל חיים את התורה, ושהתורה חיה בישראל.

ישראל, התורה וארץ ישראל

הכוזרי במאמר השני שלו מצרף לנו צירוף אחר. וזה לשונו שם (אות ח) אמר החבר: "כבוד ה" הוא ניצוץ אור אלוקים, הפועל ומתגלה ב"עמו" וב"ארצו". אמר הכוזרי: מה שאמרת ש"כבוד ה" מאיר ב"עמו" כבר הובן לי, אבל זה שאמרת עתה ב"ארצו" קשה לקבל.

אמר החבר: אל יקשה בעיניך, אם יאמרו לך, שלפעמים ארץ אחת מיוחדת במשהו, שנמצא בה ושאיןנו נמצא בכל ארץ אחרת. והרי אנו רואים לפעמים ארץ אחת, שבה גדל צמח שאיןנו גדל בשום ארץ אחרת, ושבה גדילה חיה שאינה גדילה בשום ארץ אחרת, ושתושביה שונים במראה ובאופי ובהתנהגות מתושבי כל ארץ אחרת. והרי באופי ובמידות נבחנת שלימות נפשם של בני-אדם וחסרונם. לפיכך, אם ארץ יש בכוחה להשפיע על

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

תכונות הדומים שבה, ועל תכונות הצומח והחי שבה, אל יהא זה רחוק בעיניך, שהיא גם יכולה להשפיע על האדם שבה.

אמר הכוזרי: אם רצונך לומר בזה, שארץ-ישראל היא ארץ ה', ושיש בכוחה להקרין אור וקדושה, ולגרום שלימות לאדם היושב בה, עלי לומר, שלא שמעתי על תושבי ארץ-ישראל שיש בהם יתרון על שאר בני אדם.

אמר החבר: ההר הזה שאתם אומרים עליו שמצליח בו הכרם, אילו לא היו נוטעים בו גפנים, ומעבדים אותם את העיבוד הראוי, לא היה עושה ענבים (כלומר, כדי להצליח במה שרוצים להצליח, נחוצים שלושה דברים: אדמה מתאימת, זרעים מעולים, ועיבוד מעולה ומדוקדק). והנה המעלה המיוחדת הראשונה, היא בעם ישראל שהם הסגולה והלב של כל המין האנושי. אבל כדי שאמנם יזכו לזה שישכון עליהם האור האלוהי, הם זקוקים לכך שתעניק להם הארץ עזר כנגדם, וגם זה אפשרי רק באמצעות המעשים והתורות התלויים בה, אשר הם כמו העיבוד הנכון בכרם. ולא ייתכן לסגולת העמיס הזאת להגיע אל הנבואה ואל השכינה שתשרה עליהם בגילוי, אם לא בארץ הזאת, כאשר לא יוכל גם הכרם להצליח, אם לא באדמה הראויה לו.

הנה מצורפים כאן שלושה אלה: "ישראל ואורייתא וארץ-ישראל", במקום "ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא". ואמנם מגמת הצירוף הזה שונה מזו שבצירוף הקודם. כאן הכוונה שאין עם, ישראל נודע להגיע לפיתוח מהותו העצמית בשלמות הטבעה בו מעצם יצירתו, אלא באמצעות התורה ובאמצעות חיים של תורה. אף כי אמנם אותה שלימות טבועה בו מראשית יצירתו, על הדרך שנאמר לירמיהו: "בטרם אצרך בבטן ידעתך, ובטרם תצא מרחם הקדשתך, נביא לגויים נתתיך", ירמיה א, ה). כי ישראל נבראו ונוצרו במתכונת של סגולת כל העמים. מעצם בריאתם ויצירתם הם מהות של ממלכת כוהנים וגוי קדוש, הם גוי של נביאים לכל העולם כולו. אך כמו שהשתילים המעולים הללו לא יתנו פרים בלא העבודה המסורה, כך גם ישראל, אם לא ילמדו תורה ולא יקיימו אותה, לא יצליחו להיות מה שהם מיועדים להיות, ורק כשהם חיים את התורה, היא מגדלת אותם ומעצבת אותם בדמותם ובצלמם האמיתי, הטמון בתוכם מעת בריאתם ויצירתם הראשונה. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בשעה שבא לתת להם את התורה: "אתם ראייתם אשר עשיתי למצרים, ואשא אתכם על כנפי נשרים, ואביא אתכם אלי. ועתה, אם שמוע תשמעו בקולי, ושמרתם את בריתי, והייתם לי סגולה מכל העמים, כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ד-ו). אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם נבראתם רק לזה, אתם נבראתם רק במתכונת כזאת, ותוכלו לחיות רק כאשר שאיפתכם תהיה למלא מטרה זאת. ודרך-החיים המובילה למטרה זאת, היא התורה. ועוד זאת הוסיף: "כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים, להיות לכם לאלוקים, והייתם קדושים, כי קדוש אני" (ויקרא יא, מה) כלומר, כדי לקיים את האידיאלים של המהפכה הצרפתית, "חופש, שוויון ואחוה", אני בראתי את העם הצרפתי, וכדי לקיים את האידיאלים שנחקקו במגילת-היסוד של ארצות-הברית, בראתי את העם האמריקאי, וכדי לקיים את האידיאלים הנעלים של גוגול ודוסטויבסקי, בראתי את הרוסים. כל זה אינו התפקיד שלכם. אתכם העליתי מארץ ה"תרבות" הנאורה ביותר של העולם דאז - מצרים, לא כדי שתמשיכו לשאוף לקיים את האידיאלים האנושיים הנעלים של עם התרבות הנאורה - מצרים - אלא כדי שתהיו "קדושים, כי קדוש אני", ולשם כך אני נותן לכם את

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

תורת, שהיא תוביל אתכם לקראת מילוי כל מה שמוטל עליכם, שתהיו בפועל מה שטמון בכם בכוח: "ממלכת כוהנים וגוי קדוש".

אך "ישראל והתורה" ביחד אינם עדיין שלימות מוחלטת. הם זקוקים להשלמה: ל"ארץ-ישראל". זאת היא האדמה הטובה המיוחדת לשתיל זה, שם תשרה השכינה עליהם, ושם יאורו באור האלוהי. ואולי לזאת מתכוון הפסוק בסוף התוכחה: "וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור, והארץ אזכור" (ויקרא כו, מב), שאין לבני אברהם יצחק ויעקב קיום מלא ואמיתי אלא בארץ-ישראל, שבה יאיר להם האור האלוהי, ובה יוכלו לקיים את התורה קיום מלא ואמיתי, ולחיות חיים מלאים ואמיתיים.

לפיכך נמצא שמנקודת מבטנו אנו, העיקר הוא ישראל, וכדי שישראל יגיעו למלוא מיצוי האפשרות, לפתח בשלמות את מהותם האישית הטמונה בתוכם, ניתנה להם התורה, ולמען זאת נשתלו בארץ-ישראל. התורה והארץ באו למען ישראל, הם נלווים לישראל וניתנים לישראל למען שיהיו לתם לעור, ושניהם: התורה והארץ, נהפכים להיות איכות של ישראל, ולא נראים בישראל כמהות לעצמם. הארץ יכלה להינתן, כפי שגם ניתנה עידן ועידנים, בידי הערביים הללו, ובלבד שלא יטמאו אותה יתר על המידה. והתורה גם יכלה להינתן למלאכים בשמים, כפי שהם ביקשו מאת הקדוש ברוך הוא: "ה' אדוננו, מה אדיר שמך בכל הארץ. אשר תנה הודך על השמים" (תהלים ח, ב), (ראה שבת פח:). גם את הצירוף הראשון שהזכרנו "ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא" נוכל לפרש מתוך התייחסות מצומצמת, אל עצמנו בלבד. בהתאם לכך נאמר, שאמנם ישראל זקוקים לשלמות האמיתית שלהם גם לתורה וגם לארץ ישראל, ובלעדי שניהם, לא יהיה להם קיום כלל, אך זהו רק כל זמן שהם מתנהלים בדרך הטבע. אבל אם יעלה רצון מלפני אבינו שבשמים לקיים את ישראל שלא בדרך הטבע, וכמו שנשא אותם במדבר על כנפי נשרים, אז יוכל להיות להם קיום גם שלא בארץ-ישראל. בדומה למה שאנו אומרים בקינות של תשעה באב: "משה ירענו ואהרון ינחנו, בצאתי ממצרים". אלו יהיו חיים בלתי טבעיים, שיבראו בחסד מיוחד, לפי שעה, ובדרך של ארעיות. ואמנם הבטיח הקדוש ברוך הוא למשה אחרי שביקש, ואמר לו: "אהיה אשר אהיה, אהיה עמם בצרה זאת, אשר אהיה עמם בשיעבוד שאר מלכויות" (רש"י שמות ג, ד). כי לפני שבא הדיבור למשה בסנה, כשעוד לא שמע הקדוש ברוך הוא את נאקתם, כשעוד לא זכר את בריתו את אברהם, את יצחק, ואת יעקב, וכשעוד כביכול לא ראה ולא ידע אותם, אז חיו את חייהם בדרך הטבע על אדמת מצרים, וינקו את מציאותם ממנה יחד עם עם מצרים, שבהיותם עבדים למצרים היו חלק ואבר בעל תפקיד של העם המצרי. כל זאת בדרך הטבע. אך באותו רגע שאמר הקדוש ברוך הוא: "ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים, ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, כי ידעתי את מכאוביו", על ידי האמירה הזאת של המילה "עמי" נעקרו כהרף עין מן הזיקה אל עם מצרים ואל אדמת מצרים, טבור יניקתם נתלש, ומעתה לא יכול להיות להם שם לא חיות ולא קיום, ואף לא לרגע. אלא שמיד הוסיף הקדוש ברוך הוא והבטיח למשה: "וארד להצילו מיד מצרים, ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה, אל ארץ זבת חלב ודבש, אל מקום הכנעני והחתי והאמורי והפריזי והחיוי והיבוסי" (שמות ג, יז-יח). מיד קשר אותם בטבורם אל ארץ אחרת, ומעתה זה יהיה המקום המשפיע להם חיים, ומשם יינקו את המציאות האמיתית של עצמם. אז שאל משה: ועד שתוציא אותנו מכאן, ועד שתביא אותנו לשם, במה נתקיים ואיך נחיה? כי הרי אין לשום עם קיום אלא בתוך ארצו ומכוח ארצו? השיב לו הקדוש ברוך הוא: "אהיה איתם בצרה זאת" שלא בדרך הטבע, עד שאביאם למקומם, אל הארץ שהיא בית חייהם, ואז יתקיימו שם על פי דרך הטבע.

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

על-פי דברינו, יש איפוא שלוש אפשרויות לקיומם ולחיותם של ישראל האחת היא בארצם, וזאת דרך חייהם של ישראל כשהם בני-חורין. הדרך השנייה היא כשהם בגלות, עבדים לגויים ולאֵלֹהֵיהֶם, וכפופים למשפטיהם ולחוקיהם. זהו שאומר הכתוב: "והפיץ ה' אתכם בעמים... ועבדתם שם אֱלֹהִים מְעֵשֶׂה יְדֵי-אָדָם, עֵץ וָאֶבֶן, אֲשֶׁר לֹא יֵרָאוּךָ וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּן וְלֹא יִרְחוּךָ" (דברים ד, כז-כח), כשהם נאלצים להעלות מיסים וארנוניות לכומריהם ולבתי-יראה שלהם. וזהו גם מה שאומר דוד: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', לאמור, לך עבוד אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (שמואל א כו, יט). שתי הדרכים האלה הם דרכי-חיים, הפועלים בדרך הטבע. טבעי הוא, שעם חי בארצו כבן-חורין, כפוף למשפטיו ולחוקיו של עצמו, ליצר הרע שלו וליצר הטוב שלו, כשהוא רשע חס ושלום וכשהוא צדיק. טבעי הוא גם כשהוא חי בארץ גלותו, שבוי בידי זרים, עבד לעם אחר, כפוף למשפטים וחוקים זרים ושבוי בידי אֱלֹהִים אֲחֵרִים. אך יש גם דרך שלישית, כאשר "קול דודי דופק", ואומר ומתחנן "פתחי לי אחותי, רעיתי, יונתי, תמתי", והקול הזה מנסר וחודר לליבותיהם של כל גלויות ישראל ומעורר אותם מטרדמתם העמוקה, והם שהיו שוכני-עפר יקיצו, ואז מיד לא יהיה להם קיום כלל, כי כבר יהיו מנותקים מן הזיקה ומן הכפיפות לזוהמת העם הטמא והאדמה הטמאה, ואו בחך ובחסד וברחמים גדולים יברא להם הקדוש ברוך הוא בנס קיום ארעי לשעה קלה, כדי שיספיקו לשתול את עצמם על אדמת בית-חיים, ועל אותה שעה קלה ייאמר: "ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא". ועל אותה שעה אמרה התורה: "וביקשתם משם את ה' אֱלֹהֵיכֶם וּמִצֵּאתֶם, כִּי תִדְרֹשׁוּן בְּכָל לַבָּבֶךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים ד, כט). וגם ירמיהו אמר כן: "וקראתם אותי, והלכתם, והתפללתם אלי, ושמעתי אליכם. וביקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם. ונמצאתי לכם, נאום ה', ושבתי את שבותכם וקיבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם, נאום ה', והשיבותי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם" (ירמיהו כט, יב-יד). לאותה שעה קלה כיוונו רבותינו הקדושים והטהורים, אשר הקדושה והטהרה והחסידות והענווה היא מהותם, עולא ורבה ורבי יוחנן, כאשר הנש אמרו: "ייתי ולא אחמיניה", לא רצו להיות שם באותה שעה, כי פחד פחדו על עצמם, שמא לא יהיו ראויים לנס, ושמא יגרום החטא ולא תגדל נפשם בעיני הקדוש ברוך הוא, להכליל גם אותם בין אלה הראויים ליהנות מן הנס, כאשר יגיע היום הגדול והנורא. הלא כך ניבא יחזקאל על העת ההיא: "חי אני, נאום ה' אֱלֹהֵיכֶם, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם. והוצאתי אתכם מן העמים, וקיבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם, ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה. והבאתי אתכם אל מדבר העמים, ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים, כך אשפוט אתכם, נאום ה' אֱלֹהֵיכֶם... וברותי מכם המורדים והפושעים בי, מארץ מגוריהם אוציא אותם, ואל אדמת ישראל לא יבא, וידעתם כי אני ה'" (יחזקאל כ, לג-לח).

ואנחנו, אותה יד חזקה ואותה זרוע נטויה וחימה שפוכה, שמענו וראינו, ועברנו בתוכה, ונשפטנו בה פנים אל פנים. ומתוך החימה הזאת שמענו גם את קולו הקורא ברחמים גדולים: "וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור, והארץ אזכור" והוא רחום, ירחם את ציון כי היא בית חיינו, ולעלובת נפש יושיע במהרה בימינו.

ואנחנו עלה נעלה וירשנו אותה.